

Platon'un İdeal Toplum Modelinde Köleler/Kölelik**Nihal Petek BOYACI¹****Özet**

Bu çalışmada Platon'un *Politeia* ve *Nomoi* diyalogları göz önünde bulundurularak, düşünürün ideal toplum yapısı içinde kölelere/köleliğe vermiş olduğu yer açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır. Düşünür *Politeia* diyalogunda kölelerden neredeyse hiç bahsetmezken, *Nomoi*'da onlarla ilgili önemli düzenlemeler yapmaktadır. Bu açıklama, (*Politeia*'da en iyi *polis* olarak anlatılan) *kallipolis*'te kölelerin/köleliğin var olmadığını gösterirken, ikinci en iyi *polis*i anlatan *Nomoi*'da kölelere/köleliğe toplumda yer verdiğini ve böylece geleneksel anlayışı sürdürdüğüne işaret eder. Bu makalede de Platon'un bu iki diyalogu da göz önünde bulundurularak, onun toplum anlayışı içinde kölelere/köleliğe yer verip vermediği, yer veriyorsa kölelerin *kallipolis* içinde hangi sınıfta konumlandığı sorgulanacaktır. Bir başka deyişle, *Nomoi* diyalogunda kölelere ilişkin dile getirilen açıklamalardan ve *Politeia*'da satır aralarındaki kölelere ilişkin bazı söylemlerden yola çıkılarak *kallipoliste* kölelerin var olup, varsa da ideal *poliste* ne şekilde yer alabilecekleri, ontolojik olarak hangi sınıfa dahil edilebilecekleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Köle, Üreticiler Sınıfı, İkinci En İyi *Polis*, *Kallipolis*, Zihinsel Kapasite.

Slaves/Slavery in Plato's Model of Ideal Society**Abstract**

In this article, considering the dialogues called *Politeia* and *Nomoi*, Plato's idea on the position of slaves/slavery in the ideal society will be clarified. While the thinker mentions hardly any argument on slaves in the *Politeia*; he makes significant arrangements about them in the *Nomoi*. This explanation indicates that he gives the slaves a position in the society in *Nomoi* which dialogue is about the second best *polis* and in this way he maintains the traditional idea of slavery, while in the *kallipolis* (which is mentioned as the best *polis* in the *Politeia*) there is no slaves/slavery. In this research, considering the Plato's these two dialogues, it will be argued that whether he gives a room the slaves/slavery in his concept of society or not; if so, which class in the *kallipolis* slaves are positioned. In other words, on the basis of the explanation about the slaves in *Nomoi* and of the some statements about the slaves between the lines in the *Politeia*, it will be examined that if the slaves have some positions in the *kallipolis* or not; if so, how they can appear in the ideal *polis* and which class they are included ontologically.

Keywords: Slave, Class of Producers, Second Best *Polis*, *kallipolis*, Mental capacity.

Antikçağ'da kölelik oldukça yaygın olup, ekonomik yaşamda önemli bir yer teşkil etmekteydi. Söz konusu dönemde yaşamış nüfusun yaklaşık %30'unu oluşturan köleler (Freeman, 1996, s.204), genel olarak üretim ve ev hizmetlerinde çalıştırılmaktaydılar (Bilgin, 2004, s.53). Köleler, daha çok Yunanlı olmayıp, dış ülkelerden getirilmiş kimselerdi. Keza dönemin hâkim görüşü çerçevesinde,

¹ Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Felsefe Bölümü, İzmir

Boyacı, Nihal Petek, (2014) "Platon'un İdeal toplum Modelinde Köleler/Kölelik", *Kilikya Felsefe Dergisi/Cilicia Journal of Philosophy*, ss. 41-52

yabancılar ile köleler doğaları gereği bir sayılmaktaydılar. Bu nedenle Yunanlılar yabancıardan üstün bir konumda yer almakta, onları yönetmesi gereken grup olarak görülmekteydi.² Bu bağlamda bir Yunanlı'nın yabancı birine bakışıyla köleye bakışı arasında da bir fark yoktu. Buna göre, Yunanlılar arasında Yunanlı olan bir kimsenin köle olmasının büyük oranda kabul edilmediği açık bir biçimde görülmektedir. Toplumda sayıca oldukça fazla yer edinmiş olmalarına karşın, hatta Yunan toplumunun “kölelere sahip bir toplum” olarak değil de, “bir köle toplumu” olarak anılıyor olmasına karşın (Patterson, 2007, s.155); kölelerin genel olarak siyasal haklara sahip olduğu asla söylenemezdi. Her ne kadar aile içinde bir yere sahip olsalar ve yasalarla birtakım güvence altında bulunsalar da, genellikle ailenin bir eşyası olarak konumlandırılmaktaydılar. Bütün bunlara karşılık köleler, sahipleri tarafından istenildiğinde azat edilebilir veya kendi özgürlüklerini satın alabilirlerdi (Bilgin, 2004, s.53-54). Bunun yanı sıra Eski Yunan'da köle kullanımı, Yunanlıların öz kimliklerini belirleyen bir aracı konumda da görülebilir. Buna göre, başkalarının hizmetkârı olmak alçaltıcı bir durum olarak sayılmakta olduğundan, yurttaşların kölelere sahip olmaları onlara belli statüler kazandıran bir ontolojik kazanç olarak sayılmaktaydı. Başka bir ifadeyle, kölesi olan bir yurttaş hem özgür bir kişi hem de Yunanlı olarak kimliğini pekiştirmektedir (Freeman, 2004, s.205).

Yurttaşların kölelere sahip olması, politik yaşamın canlılığına bir katkı olarak kabul edilmekteydi. Bir diğer deyişle, kölelik yurttaşların aktif politik hayatın içinde bulunmalarını kolaylaştıran unsurlardan biri olarak görülmekteydi. Zihinsel kapasite açısından en alt sıralardan birinde görülen kölelere kapatılan politik arena yalnızca özgür yurttaşlara açıktı. Aristoteles'in de belirtmiş olduğu üzere, köleler ancak bedenlerini kullanan kimselerdi ve yalnızca bedenlerini kullanabilen insanların zihinsel kapasitelerinin aşağı oluşu³ onların *doğaları gereği* köle olmaya yatkın olduğunu göstermektedir (Klosko, 2006, s.149). Bu nedenle sadece bedenleriyle iş görmeyen ve yurttaş olarak adlandırılan kesim daha yüksek bir zihin kapasitesine sahiptir ve politik yaşamda kendilerine yer bulabilirler. Aristoteles'in kölelerle ilgili öne sürmüş olduğu düşünceler, genel olarak Eski Yunan düşüncesindeki geleneksel köle anlayışını büyük oranda yansıtmaktadır.

Bu denli olağan görülen kölelik geleneğine farklı bir bakış kuşku yok ki, sofistlere aittir. Örneğin Antiphon'a ait olan şu fragman, Aristoteles ve dönemin hâkim görüşünün aksi yönünde bir değerlendirmeyi konu almaktadır.

Böylece birbirimize yabancılaşmışız, hem barbar hem de Yunanlı olmamıza neden olan doğamızın, doğası gereği tamamen aynı olması yüzünden (...) Bütün bunlar yüzünden hiçbirimiz ne Barbar ne de Hellen olarak farklılaşırılamayız. Çünkü hepimiz ağızımızdan ve burnumuzdan aynı havayı soluyoruz. Ve mutlu olduğumuzda gülüyor, üzgün

² διό φασιν οἱ ποιηταὶ βαρβάρων δὲ Ἑλλήνας ἄρχειν εἰκός ὡς ταῦτό φύσει βάρβαρον καὶ δοῦλον ὄν. Şairlerin de dediği gibi, barbarlar ile kölelerin doğalarının aynı olması yüzünden Hellenlerin Barbarları yönetmesi gerekir. (Arist., Pol. I., 1252b 7-10)

³ ὁ μὲν γὰρ δοῦλος ὄλωσ ὅκ ἔχει τὸ βουλευτικόν (...) Çünkü köle düşünme yeteneğine hiçbir biçimde sahip değildir. (Arist., Pol., 1260a 13-14)

olduğumuzda ağlıyor, sesler duyduğumuzda işitiyoruz. Işıkla görüyor, ellerimizle çalışıyor, ayaklarımızla yürüyoruz. (Antiphon, Fr. 44b, s.815)

Antiphon'a göre, insanlar arasında doğaları gereği bir ayırım söz konusu değildir. Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, bir insanın köle veya barbar olmasıyla Yunanlı olması doğalarından getirdikleri bir sonuç değildir. Buna göre insanlar doğaları gereği eşittir ve toplum içinde eşit bir biçimde yer almaları gerekmektedir.

Platon'un kölelere/köleliğe dair görüşlerine bakıldığında ise onun düşüncelerinin iki ayrı diyalogunda, *Politeia* ve *Nomoi*'da, farklı biçimlerde konumlandığını iddia etmek mümkündür. Adı geçen diyaloglara baktığımızda, düşünürün *Politeia*'da ideal bir toplum düzeni, bir diğer deyişle *kallipolis* kurmaya, *Nomoi*'da ise, en iyi ikinci toplum modeli oluşturmaya çalıştığı görülmektedir. Düşünür, söz konusu modellerde köleliğe birbirinden farklı biçimlerde yer vermiştir. Bu çalışmada Platon'un *Politeia* ve *Nomoi* diyaloglarında köleliğe ne şekilde yer verdiğine bakılarak düşünürün kölelik hakkındaki görüşlerinin değerlendirmesi yapılacaktır. Keza bu noktada Platon'un köleliğe ilişkin fikirlerinde sofistlere mi yoksa Aristoteles'in de içinde bulunduğu geleneksel Eski Yunan düşüncesine yakın bir çizgide olduğu soruşturularak, kendisinden önceki dönemde ortaya çıkan görüşe kulak verip vermediği sorusu cevaplandırılmaya çalışılacaktır.

Politeia diyaloguna ilişkin önemli tartışma konularından biri *kallipoliste* köleliğin bulunup bulunmadığı tartışmasıdır. Bilindiği üzere, *kallipolis* koruyucular, savaşçılar ve üreticiler olmak üzere oluşturulan üçlü bir sınıf yapısına sahiptir (Platon, *Politeia*, 415a-d). Bu sınıf yapısında savaşçılar koruyucuların ya da bir diğer deyişle yönetici olan filozofların yardımcıları konumunda olup, *kallipolis*in güvenliğinden sorumludurlar. Üreticiler ise bu ideal toplumdaki tüm maddi ürün ve malların dağıtımını ile uğraşan kesimdir. Bu sınıf yalnızca ücret karşılığı çalışan bir kesimden değil, aynı zamanda tarımla uğraşan çiftçi ve köylülerden, kendi adına çalışan her türlü serbest meslek sahiplerinden, üretilen malları pazarlayan veya değiş-tokuşunu yapan tüccarlardan, her türlü büyük-küçük esnafı ve üreticilerden de oluşmaktadır (Arslan, 2008, s.408-409). Bu üçlü yapı içinde Platon'un kölelere yer verip vermediği, eğer vermişse bunu ne şekilde gerçekleştirdiği veya onlar hangi sınıfa dâhil etmesi gerektiği önemli tartışma konuları arasındadır.

Önemli Platon yorumcularından biri olan Vlastos, diğer birçok yorumcunun *kallipoliste* kölelerin ontolojik olarak herhangi bir sınıflandırmaya dâhil edilmediğini söylemekle beraber, ilgili toplum yapısı içinde kölelerin de bulunduğunu öne sürer (1968, s.292). Vlastos'un belirlemesine göre, John Wild da Platon'un *polis*inde bütün zorunlu üretimin sanatçılar tarafından yapılmasından dolayı köleliğe fazlasıyla yer verildiğini söylemektedir (Wild'dan akt. Vlastos, 1968, s.292)⁴. Buna göre üreticiler sınıfı *polis*in köleleri olarak görülebilir. Keza kölelere ilişkin tanımlamalara bakıldığında, onların bedensel işler yaptığını ve zihinsel kapasitelerinin yönetmeye elverişli olmadığı göz önüne alındığında toplumun oldukça önemli bir kısmını

⁴ Ayrıca Bkz. Wild, 1953 s.50-51

oluşturan üreticiler sınıfının köle olarak konumlandırılabilceği şekildeki yorum dile getirilebilir. Ayrıca kölelerin zihinsel kapasiteleriyle üretici sınıfın üyelerinin zihinsel kapasiteleri arasındaki paralellik, yine üreticiler sınıfının köle olarak sayılabileceği yorumunu güçlendirmektedir.

Bilindiği üzere, *kallipolis*in üç sınıflı toplum yapısı ile akıl (*logistikon*), öfke (*thymoeides*) ve iştiha (*epithymêtikon*) olmak üzere üç kısımdan oluşan (Platon, *Politeia*, 439b, 440b) ruh paralel gitmektedir. Ruhları iştiha kısmı ile yönetilen kimseler ancak sanılara (*doksa*) hatta gölgelerin gölgelerinin⁵ sanısına sahiptirler. Ruhlarına öfkeli parçanın hâkim olduğu insanlar ise doğru sanı (*alêthês doksa*) ile karar verip ona göre eylemde bulunurlar. Akıl ruhlarına hâkim olduğu insanlar ise İdeaların bilgisine ulaşır, onları temaşa ederler ve onların bilgisiyle hareket ederler. Yönetici veya filozofların İdeaların bilgisiyle hareket ettiğini ve onların yardımcıları olan savaşçıların *alêthês doksa*ya sahip olduğunu göz önüne alırsak, üreticilerin *doksalarla* iş yaptığı sonucuna varırız. Bu anlayışa göre, üretici sınıfın zihinsel kapasitesi tüm toplum içindeki sınıflar arasında en düşük düzeyde olandır. Bu durum kölelerin zihin kapasiteleriyle üretici sınıfının zihin kapasitelerinin paralellliğini göstermektedir. Ancak zihinsel kapasiteleri ve sorumlu oldukları işler arasındaki benzerliklerin dışında kölelerin kendilerine sahip insanların bulunduğu ve bir nevi eşya sayıldıkları düşüncesi göz önüne alındığında üreticilerle köleler arasında önemli bir farktan söz edilmesi gerektiği sonucunu çıkarabiliriz. Bütün bunlardan daha da önemli olan bir başka konu ise Platon'un üreticiler sınıfından köle kategorisini kullanarak bahsetmemesidir. Vlastos bu açıklamayı, diğer Platon yorumcularından biri olan G. R. Morrow'un Platon'un kölelik sınıfına ilişkin bir imasının olmadığını fikrine dayanarak ortaya koyar (Vlastos, 1968, s.292). Platon *polis*in üç sınıfından herhangi biri çerçevesinde köleler üzerine hiçbir fikir beyan etmemiştir. Wild, konuya farklı bir açıdan yaklaşarak, Platon'un *polis*inde köleliğin bulunma ihtimalini göz önüne alır ve bu sınıfın *Politeia*'da bahsi geçen üç sınıfın dışında kalan bir sınıf olabileceğini ve bu bağlamda ilgili köle sınıfının *polis*in bir parçası olarak görülmemesi olasılığının bulunduğunu belirtir (1968, s.292). Morrow ve Wild'a ait bu iki farklı iddia, Platon'un köleliğe ilişkin yeterince açıklamada bulunmadığını ve bu konunun farklı yorumlara yol açabilecek türden karmaşık bir konu olduğunu görmek açısından önemlidir. Peki, Platon'un *kallipolis*inde bu üç sınıfın dışında da olsa kölelerin varlığından söz edilebilir mi?

Vlastos yukarıda da belirtildiği üzere, Platon'da köleliğin olduğunu açık bir biçimde kabul eder (1968, s.291-295). Platon'un, *Politeia* 433d'de herkesin kendi işini yapması gerektiğine ilişkin *uzmanlaşma prensibini* açıklarken söylediği şu sözler, ideal *poliste* köleliğin olduğu şekildeki yorumu kuvvetlendirir: "(...) çocuk, kadın, köle, özgür insan, işçi, yöneten, yönetilen, herkesin başkasının işine karışmadan bir tek kendi işini yapsın, birçok işle meşgul olmasın."⁶ *Kallipoliste*

⁵ Bölünmüş Çizgi Analojisine bakıldığında gölgelerin gölgeleri kavramı veya yansımaların sanısına sahip olma en aşağı türden varlıkların sanısını olan *eikasiaya* denk gelmektedir. (Platon, *Politeia*, 509d-511e)

⁶ ἐν παιδί και ἐν γυναικί και δούλῳ και ἐλευθέρῳ και δημιουργῷ και ἄρχοντι

adaletin temelini oluşturan uzmanlaşma prensibini açıklarken Platon'un köle kelimesini kullanması, *kallipoliste* kölelerin varlığının kabulüne ilişkin bir işaret olarak okunabilir. Vlastos da köleliğin varlığının kabulüne ilişkin bir işaret olarak değerlendirilebilecek bu satırları yaklaşımını gerekçelendirmek için örnek olarak gösterir. Keza Platon'a göre, *kallipoliste* yaşayan ne kadar insan varsa, her biri kendi işini görmeli ve başkalarının işlerine karışmamalıdır. Kölelerin de diğerleri gibi kendi işlerini yapmaları gerektiğine ilişkin vurguya sahip bu satırlar onların, ilgili toplum modelinde var olduğu yorumunun getirilmesine imkân vermektedir. Ancak başka bir Platon yorumcusu olan Calvert, bu satırların aynı zamanda bazı Platon savunucuları tarafından Platon'un zaman zaman ideal *polis*i anlatmayı unutarak veya bir kenara bırakarak Atina'nın o günkü şartlarından bahsetmeye başladığı yönünde yorumlaması sonucu dillendirilmiş olabileceğini hatırlatır (1987, s.367). Bu görüş genel anlamda kabul görmez. Çünkü Platon'un hangi hallerde kendi gününün şartlarına dönerek konuştuğunu diyalog içinden ayırt etmek bir hayli zordur. Ne *Politeia* 433d satırlarından yapılan alıntı ne de bu satırlara getirilen farklı yorum köleliğin *kallipoliste* var olup olmadığına ilişkin açık bir cevap olmamaktadır.

Politeia'da konuya ilişkin fikir verebilecek diğer önemli satırlar, 371d-e aralığında yer almaktadır. İkinci kitapta, toplumdaki düzenin nasıl sağlanacağı ve toplumda kimlerin yer alacağına ilişkin fikir teatisi sırasında, toplumsal alanda kiralananmış hizmetlilerin (*misthōtoi*) de yer alması gerektiği sonucuna varılır.

Toplumumuzda hiçbir değeri olmayan, çalışırken bedensel kuvvetlerinin yeterli olduğu başka hizmetliler de vardır: Bu güçlerini kullanarak para kazananlara yevmiyeci, kazandıkları paraya ise yevmiye denir, öyle değil mi?
Kesinlikle.
Öyle geliyor ki yevmiyecilerle beraber *polis*imiz tamamlanmış oluyor.
Bence de.⁷

Platon'un burada yevmiyeciler olarak tanımlamış olduğu grup, en aşağı düzeydeki işleri yapan ve toplumun tamamlarken son olarak ele alınan kesimdir. Calvert'in ele aldığı üzere, Levinson Platon'un bu grubu, kaba ve pis işleri yapacak bir kesim olarak tasarladığını dile getirir ve ona göre bu planının arkasında, onların köle olduğuna dair fikri yatmaktadır (Levinson'dan akt. Calvert, 1987, s.368).⁸ Eğer yalnızca bedenlerini kullanarak iş görenlerin hepsi tıpkı Aristoteles'in düşüncesinde olduğu gibi *doğaları gereği* köle sayılacaksa, ideal toplumda yalnızca yevmiyecileri

καὶ ἀρχομένω, ὅτι τὸ αὐτοῦ ἕκαστος εἷς ὦν ἐπραττε καὶ οὐκ ἐπολυπραγμόνει.

⁷(...) εἰσὶ καὶ ἄλλοι διάκονοι, οἱ ἂν τὰ μὲν τῆς διανοίας μὴ πάνυ ἀξιοκοινώητοι ᾖσιν, τὴν δὲ τοῦ σώματος ἰσχύον ἰκανὴν ἐπὶ τοὺς πόνοους ἔχωσιν: οἱ δὲ πολοῦντες τὴν τῆς ἰσχύος χρείαν, τὴν τιμὴν ταύτην μισθὸν καλοῦντες, κέκληνται, ὡς ἐγώμηναι, μισθωτοί: ἢ γάρ; πάνυ μὲν οὖν.

πλήρωμα δὴ πόλεώς εἰσιν, ὡς εἶοικε, καὶ μισθωτοί.

δοκεῖ μοι.

⁸ Λυγία Bknz. Levinson, 1953 s.163-172.

değil, fakat aynı zamanda beden içinde çalışan üreticilerin hepsini köle olarak görmek durumunda kalırız. Ancak Platon'un sözünü ettiği üreticiler sınıfı yevmiyeciler de dâhil olmak üzere, ideal *polis*in üyesidirler ve dışarıdan getirilmiş ya da barbar kimseler değildirler. Ayrıca bu kesim, filozof ve savaşçıların yapamayacakları işleri, yani *poliste*ki üretim ve dağıtım ağını üstlenerek para kazanabilen kesimdir (Calvert, 1987, s.368). Bir diğer deyişle, yevmiyeciler ve onların dâhil oldukları düşünülebilecek olan üreticiler sınıfı toplumda diğer iki kesimin yapamadığı işi yüklenmekte, bu çerçevede *kallipolis*in devamlılığını sağlayabilmektedir. Bu açıklamalar elbette tam manasıyla bir köle grubunun *poliste* yer almadığına ilişkin sonucu çıkarsamaya yeterli sayılamaz, ancak Aristoteles'in köle tanımı üzerinden Platon'a baktığımızda, ikisi arasında konuya ilişkin tam bir paralellik göremeyeceğimizin göstergeleri olarak kabul edilebilir. Her türden bedensel işe yönelmiş kişinin Platon için doğası gereği köle sayılamayacağına yönelik bir sonuç değerlendirmesi, bu satırlara getirilen yorumlar eşliğinde pekâlâ yapılabilir. Başka bir ifadeyle, iki filozof köle kavramının tanımı hakkında aynı belirlemeyi yapmamaktadır.

Platon'un kölelerin zihinsel hâline ilişkin en açık izlenimi *Politeia* diyalogundan ziyade *Nomoi*'dan edinebiliriz. Vlastos'a göre Platon, kölelerin zihinsel hâlerinden söz ederek bu insanların ne tür bir sınıfa dâhil olabileceklerine ilişkin önemli bir ipucu verir. Ona göre, bu zihinsel tanımlama *Nomoi* (XII. Kitap) 966b'ye bakılarak yapılabilir (1941, s.289).

Atinalı: Anlamalılar, fakat ya akıl yürütürken bunu gösteremezlerse?
Kleinias: Nasıl? Senin söylediğin ancak köleye yakıştır.⁹

Kölelerin zihinsel hâli en alt düzeyde olmak durumundadır. Buna göre, köleler ya üreticiler sınıfına dâhil olabilir ya da Calvert'in dile getirdiği gibi, onların zihin hâlini üreticilerinkinden bile aşağıda görmek *poliste* dördüncü bir sınıfın ortaya çıkmasına sebebiyet verir. Alıntıya göre, köleler hiçbir biçimde zihinsel faaliyette bulunmayan ve dolayısıyla sanılarla dahi hareket etmeyen, yalnızca bedensel güçlerini kullanarak iş gören insanlar olarak kabul edilirse onların ideal toplumda dördüncü bir sınıfa dâhil edilmesi gerektiği görüşü kuvvetlenir. Ancak *Politeia* diyalogunda *kallipolisteki* her bir sınıfın ruhun her bir bölümüyle paralel yapıda olduğu düşünülürse, böylesi bir ideal toplumda dördüncü bir sınıfın olmasının mümkün olmadığı kabul edilebilir bir görüş olur. Platon'un *kallipolis* tasarımının böylesi bir dördüncü sınıfın varlığına olanak tanıdığı söylenemez (Calvert, 1987, s.370).

Kölelere ilişkin açıklığa kavuşturulması gereken diğer bir soru, köleliğin üçüncü sınıfa dâhil edilip edilemeyeceğidir. Geleneksel düşünceye ve Aristoteles'in de kölelere dair tanımlamalarına bakıldığında, Atina'da köleler, sahipleri olan bir tür

⁹ Ἀθηναῖος: τί δ', ἐννοεῖν μέν, τὴν δὲ ἐνδειξίην τῷ λόγῳ ἀδυνατεῖν ἐνδεικνυσθαι;
Κλεινίας: καὶ πῶς; ἀνδραπόδου γὰρ τίνα σὺ λέγεις ἔξιν.

mülk gibi görülen canlılardır. Bu nedenle onların başka bir sınıfa dâhil olduklarının kabul edilmesi noktasında, onların sahiplerinin kimler olabileceği problemi ortaya çıkar. Keza yönetici ve onların yardımcılarının servet edinmeleri yasak olduğundan onlar kölelerin sahipleri olamazlar. O hâlde kölelerin sahipleri olabilecek tek bir sınıf kalır: Üreticiler. Peki, Platon'a göre üreticiler köle sahibi olabilirler mi? Calvert üreticilerin de köle sahibi olabilecek nitelikte olmadığını ileri sürse de (Calvert, 1987: 369), Platon *Nomoi*'da yurttaşların işlerinde kendilerine yardımcı olacak yeterli sayıda uygun köle edinebileceklerini belirtir (778a). *Politeia*'da mal mülk edinebilen tek bir gruptan bahsedildiğine göre, köleler ancak üreticilerin sahip olabileceği bir kesim olmakla birlikte, bu üç sınıfın dışında ancak farklı bir sınıf oluşturmadan, yani sınıfı olmayan bir grup olarak *kallipoliste* yer almak durumundadırlar.

Platon'un köleler/kölelik konusunda *Nomoi* diyalogunda *Politeia* diyaloguna nazaran oldukça ayrıntılı açıklamalar getirdiğini görürüz. Diyaloga baktığımızda ikinci en iyi *polis* modelinde köleliğe açık bir biçimde yer verildiğini fark ederiz. Örneğin Platon'un "O halde, bizler her bir işimizi yapmada yardımcı olacak yeterli sayıda ve uygun nitelikte köle edindiğimize göre, bundan sonra yaşayacağımız yerleri tasarlamamız gerekmiyor mu? (778a)"¹⁰ cümlesi, ikinci ideal toplum modelinde açık bir biçimde kölelere yer verildiğine işaret etmektedir. Hatta Platon bu satırların hemen öncesinde kölelerle ilgili birtakım düzenlemeler ve onların nasıl olmaları gerektiğine dair tanımlamalar veya koşullar ortaya koymaktadır. Düşünüre göre, köle zorlu bir taşınır maldır¹¹ ve bu nedenle de *poliste* problem çıkması istenmiyorsa onlara ilişkin bazı düzenlemeler yapılmalıdır. Ona göre bu kurallar veya düzenlemeler dizgesi aşağıdaki gibi olmalıdır.

Kölelerin kolayca boyun eğmeleri isteniyorsa, birincisi aynı ülke halkından olmamaları gerekir, elden geldiğince de aynı dili konuşan insanlar olmamalıdır, bir de onları gereğince yetiştirmeli, yalnız onlara iyilik olsun diye değil, daha çok kendi çıkarımız için (*Nomoi*, VI. Kitap, 777c-d).¹²

Alıntıdan da görüleceği üzere, kölelerin toplum içinde sıkıntı çıkarmadan yer almalarının belli birtakım koşulları belirlenmektedir. Keza köleler *logostan* yoksun olup, evrende gerekli olan bir materyaldirler. (Vlastos, 1941, s.303). Bir diğer deyişle, akıllarını kullanmıyor olsalar da polislin işlerinin yapılabilmesi için gereklidirler. Örneğin Platon için kölelik kurumu bütün yurttaşların ortak yemeklere katılımını sağlamaktadır.¹³ Onlar yemek için gerekli olan üretim işleriyle yakından ilgilenmekte olup, çobanlık, hizmetçilik, çiftçilik vb. gibi işlerle uğraşmaktadırlar. Bu nedenle de poliste bütün bu işlerin yapılması için çok sayıda köleye gereksinim duyulmaktadır

¹⁰ οὐκοῦν ὅτε τις οἰκέταις κατεσκευασμένος εἰς δύναμιν εἶη πλήθει καὶ ἐπιτηδειότητι πρὸς ἐκάστας τὰς τῶν ἔργων παραβουθείας, τὸ δὴ μετὰ τοῦ τὸ οἰκήσεις χρητὴ διαγράφειν τῷ λόγῳ;

¹¹ (...) χαλεπὸν δὴ τὸ κτήμα (*Nomoi*, VI. Kitap, 777b-c).

¹² μήτε πατριώτας ἀλλήλων εἶναι τοὺς μέλλοντας ῥῆον δουλεύσειν, ἀσυμφώνους τε εἰς δύναμιν ὅτι μάλιστα, τρέφειν δ' αὐτοὺς ὀρθῶς, μὴ μόνον ἐκείνων ἕνεκα, πλέον δὲ αὐτῶν προτιμῶντας;

¹³ γεωργίαι δὲ ἐκδεδομένοι δούλοισι ἀπαρχὴν τῶν ἐκ τῆς γῆς ἀποτελοῦσιν ἱκανὴν ἀνθρώποις ζῶσι κοσμίως, (...)

Kölelere yüklenen çiftlik insanların uygun şekilde yaşamalarına yetecek kadar ürün sağlayacak, (...)

(Pangle, 1988, s.473). Her bir yurttaş köle edinme hakkına sahip olduğu düşünülürse ve bu oranlama üzerinden topluma bakılırsa, yurttaş sayısına göre kölelerin de sayısının azımsanmayacak kadar çok olduğunu da gözden kaçırılmaması gereken bir başka konu olarak ortaya çıkar.

Köleler her ne kadar *polis*in hizmet veya üretim sektörü kanadında iş görüyor olsalar da, Platon'un *Nomoi*'un IV. kitabında yapmış olduğu ayırmada köleler ile özgür kimselerin her türden işte ayrıldıklarını görürüz. Bu, aynı zamanda köle ve özgür kişiler arasındaki zihinsel işlev farklılığını da ortaya çıkaran bir ayırmadır.

Atinalı: (...) Hekim denilen kişinin iki türü olduğunu kabul ediyor musun?
Kleinias: Kesinlikle.

Atinalı: Öyleyse kentlerde özgür kişiler kadar köleler de hastalandığına göre, kölelere çoğunlukla vizitelerine çıkarak ve muayenehanelerinde bekleyerek köle hekimler bakar; bu hekimlerin hiçbiri kölelerden herhangi birinin hakkında bir açıklama yapmaz, dinlemez de. Deneyimi kendisine ne gösteriyorsa sanki tam olarak biliyormuş gibi bunları tiranca bir buyurganlıkla sayıp döktükten sonra onu bırakıp bir başka köleye geçer. Özgür hekim ise, çoğunlukla özgür kişilerin hastalığını başından beri ve gerektiği gibi gözetim altında tutarak tedavi eder ve inceler (...) (IV. Kitap, 720b-d).¹⁴

Alıntıya bakıldığında, Platon'un kölelere bakışı açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Onlar mantıksal veya akla uygun bir düşünmeye sahip değildirler (Vlastos, 1941, s.289). Daha önce de *Politeia* diyalogunda dile getirildiği üzere, köleler aşağı türden bir zihinsel kapasiteye sahiptirler. Onlar yalnızca pratikte gördüklerinden yola çıkarak, yalnızca sanılarıyla hareket ederek, bir tiran davranışı içinde hastalarını neredeyse hiç dikkate almayan köle hekim grubudur. Bu grup yalnızca kendi bildiği doğrultuda gider ve hasta ile herhangi bir iletişim kurmadan işlerini sürdürür. Oysa özgür hekim hem hastasına öğretir hem de kendisi hastasından bir şeyler öğrenir. Böylece kendisini daha da geliştirir. Bu durumda köle hekim gelişime kapalı, özgür hekim ise gelişime ve öğrenmeye açık bir tavır içindedir. Bu alıntıdan ve alıntı üzerine yapılan bu açıklamalardan yola çıkılarak yapılabilecek en temel yorum, kölelerin zihinsel kapasitelerinin aşağı türden olduğu ve ruhun akıl kısmını kullanmaksızın, *doksalarla* hareket ettiği. Bu nedenle özgür bir kimse ile köle bir kimse arasında eşitliğin varlığından da söz edilemez. Keza Platon'a göre *doksalarla* hareket eden bir kimsenin erdemli olması mümkün değildir. Buna göre erdemli bir

¹⁴ Αθηναῖος: (...) θεῖς ἂν ταῦτα δύο γένητῶν καλουμένων ἰατρῶν;
Κλεινίας: πῶς γάρ οὔ;

Αθηναῖος: ἄρ' οὐκ αἰσχρονοεῖς ὅτι, δούλων καὶ ἐλευθέρων ὄντων τῶν καμνόντων ἐν ταῖς πόλεσι, τοὺς μὲν δούλους σχεδὸν τι οἱ δούλοι τὰ πολλὰ ἰατροῦσιν περιτρέχοντες καὶ ἐν τοῖς ἰατροῖσι περιμένοντες, καὶ οὔτε τινὰ λόγον ἐκάστου περίνοσήματος ἐκάστου τῶν οἰκετῶν οὐδεὶς τῶν τοιούτων ἰατρῶν δίδωσιν οὐδ' ἀποδέχεται, προστάζας δ' αὐτῶ τὰ δόξαντα ἐξ ἐμπειρίας, ὡς ἀκριβῆς εἶδος, καθάπερ τύραννος αὐθαδῆς, οἴχεται ἀποπηδήσας πρὸς ἄλλον κάμνοντα οἰκέτην, καὶ ῥαστώνην οὔτω τῷ δεσπότη παρασκευάζει τῶν καμνόντων τῆς ἐπιμελείας; ὁ δὲ ἐλεύθερος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ τῶν ἐλευθέρων νοσήματα θεραπεύει τε καὶ ἐπισκοπεῖ, καὶ ταῦτα ἐξετάζων ἀπ' ἀρχῆς καὶ κατὰ φύσιν (...)

kimsenin erdemsiz biriyle eşit olarak görülmesi düşünürce göre eşitliğe değil eşitsizliğe yol açan bir tutumdur.

Efendi ile köle hiçbir zaman dost olamazlar; erdemli kişiyle erdemsiz kişi de eşdeğer tutulamaz –çünkü eşit olmayanlar arasındaki eşitlik, doğru olmazsa, eşitsizlik demektir (Platon, *Nomoi*, VI. kitap, 757a-b).¹⁵

Köleler, içinde bulunmuş oldukları zihin halleri veya sahip oldukları zihinsel kapasiteleri yüzünden ve hem özgür yurttaşlar gibi Yunanlı olmadıklarından hem de aynı dili konuşmamalarından dolayı, *polis*in ancak üretim ve hizmet işlerinde yer alabilirler. Ancak şu söylenebilir ki *Politeia* ile karşılaştırıldığında *Nomoi* diyalogu açık bir biçimde kölelerin kendilerine yer bulduğu ve bu bağlamda köleler ile ilgili açık düzenlemelerin yapıldığı bir diyalogdur. Tüm bunlar Platon'un düşüncesinde kölelik kurumunun hâlen belirgin bir biçimde var olduğunu göstermektedir. İki diyalog arasında bu denli farklılık olması iki şekilde yorumlanabilir. İlk *Politeia* diyalogunda Platon'un ideal bir toplum tasarımı olan *kallipolisi* oluşturmaya çalışırken, *Nomoi* ile birlikte var olan toplum modellerine yakın ancak yasalarla bezenmiş ideal olmayan ama yeni bir model ortaya koymaya çalışmasıdır. İkinci olarak, Platon'un *Politeia* diyalogundaki amacının yalnızca yöneticiler ve onların eğitimlerini kapsadığına ilişkin değerlendirmedir. Bu nedenle bu diyalogun genel çerçevesinin *poliste* diğer yaşayan kesimlerden ziyade yönetici veya filozofların konumlandırılmasına yönelik, ilgili grubun eğitime, o grubu toplumdaki diğer kesimlerden ayıran hususlarla bağlantılı olduğu söylenebilir. Oysa Platon *Nomoi* ile birlikte ikinci en iyi toplum modelini ele alırken, her türden kuralı belirlemekte ve toplumdaki her kesime ilişkin düzenlemeler ortaya koymaktadır.

Bütün bu açıklamalar doğrultusunda, Platon'un hiçbir biçimde kölelerden arındırılmış bir toplum tasavvuru olduğu söylenemez. *Politeia* diyalogunda, bu kesimi ayrıntılı olarak ele almadığı aşikârdır. Ancak *Nomoi* diyalogu ile birlikte *Politeia* diyalogunu değerlendirdiğimizde, Platon'un düşüncesinde kölelerden soyutlanmış bir toplum modeli olmadığını açıkça görürüz. Düşünür, makalenin hemen giriş kısmında açıklanan o dönemde kölelerin toplumdaki yerine ilişkin farklı görüşe sahip olan Antiphon ve diğer sofistlerin düşüncesine hiçbir biçimiyle yakınlık göstermemiş, tam tersine insanların doğaları gereği birbirinden ayrı zihin kapasitelerine sahip olduklarını ve toplumda da buna göre yer almaları gerektiği fikrini destekleyerek, sofistlerinkinden oldukça uzak bir tutum sergilemiştir. Özellikle *Politeia* diyalogundaki maden (Fenike) mitosunda öne sürdüğü fikir göz önüne alındığında (Platon, *Politeia*, 414d-415c), insanların zaten doğuştan belli bir zihinsel kapasiteyle doğduklarını ve istisnai durumlar dışında doğmuş oldukları sınıfta yer almaları gerektiği fikrini desteklediği düşünülebilir. Köleler ise tüm bu sınıfların dışında yurttaş bile sayılmayacak bir nitelikte olduklarından onların hiçbir sınıfa dâhil edilemeyen bir grup olduğu söylenebilir. Bütün bunlara göre, Platon'un esasen geleneksel düşünceden uzaklaşmamış olduğu ve sofistlerin fikirlerine hiçbir şekilde

¹⁵ δοῦλοι γὰρ ἂν καὶ δεσπότες οὐκ ἂν ποτε γένοιτο φίλοι, οὐδὲ ἐν ἴσας τιμᾶς διαγορευόμενοι φαῦλοι καὶ σπουδαῖοι -τοῖς γὰρ ἀνίστοις τὰ ἴσα ἄνισα γίγνεται' ἂν, (...)

kulak vermeksizin, dönemin mevcut toplum düzeninde yerleşik olan kölelere dair fikirleri belirli bir oranda revize ederek kendi toplum düzenine dâhil ettiği söylenebilir.

Bütün bunlara ek olarak, Platon *Politeia* diyalogunda kölelere/köleliğe yer verip vermediğine ilişkin olarak bizleri ikilemde bırakması, onun esasen kölelerin olmadığı bir toplum tasavvuru içinde olmadığına dair görüşü güçlendirecek derecede yeterli değildir (Reeve, 2006, s.217). Bu nedenle hem yaşadığı dönemin koşulları hem de konu üzerine yapılan değerlendirmeler ve öğrencisi Aristoteles'in de görüşleri göz önüne alındığında, Platon'un *kallipolis* içine köleleri dâhil etmiş olabileceği, ancak bunu diyalogun konusu itibarıyla açıkça dillendirmediği ve tartışmadığı düşüncesi daha baskın bir sonuç olarak ortaya çıkabilir.

Kaynakça

- Arslan, A. (2008). İlkçağ Felsefesi Tarihi 2. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Bilgin, N. (2004). *Antik Yunan Dünyası*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat yay.
- Calvert, B. (1987). Slavery in Plato's Republic. *The Classical Quarterly. New Series*. Vol. 37. No. 2. Cambridge University Press on behalf of The Classical Association. 367-372.
- Freeman, C. (1996). Mısır, Yunan ve Roma, Antik Akdeniz Uygarlıkları. Ankara: Dost yay.
- Klosko, G. (2006). *The Development of Plato's Political Theory*. UK: Oxford University Press.
- Levinson, R. B. (1953). *In defence of Plato*. UK: Harvard University Press.
- Pangle, T. L. (1988). *The Laws of Plato Trans with notes and an interpretive essay*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Patterson, C. (2007). *Others Sorts: Slaves, Foreigners and Women. The Companion to Age of Pericles*. Loren J. Samons (Edt.), Cambridge: Cambridge University, 153-178.
- Platon (1998). *Nomoi (Yasalar) Cilt I*. Candan Şentuna, Saffet Babür (çev.), İstanbul: Kabalıcı.
- Platon (1998). *Nomoi (Yasalar) Cilt II*. Candan Şentuna, Saffet Babür (çev.). İstanbul: Kabalıcı.
- Plato (1963). *Politeia (The Republic) vol I*. Paul Shorey (trans.). Cambridge: Harvard University (Loeb Classical Library).
- Plato (1963). *Politeia (The Republic) vol. II*. Paul Shorey (trans.), Cambridge: Harvard University (Loeb Classical Library).
- Reeve, C.D.C. (2006). *Philosopher-Kings: The Argument of Plato's Republic*. Indianapolis: Hackett.
- Wild, J. (1953). *Plato's Modern Enemies and The Theory of Natural Law*. Chicago: University of Chicago.
- Vlastos, G. (1941). Slavery in Plato's Thought. *The Philosophical Review*. Vol. 50. No. 3. NC: Duke University. 289-304.
- Vlastos, G. (1968). Does Slavery Exist in Plato's Republic?. *Classical Philology*. Vol 63. No. 5. USA: The University of Chicago. 291-295.